

ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ BAĞLAMINDA ELEŞTİREL BİLİNCİN OLUŞMASI ve ELEŞTİRİ, ÜST-ELEŞTİRİ, ÇEVİRİBİLİM İLİŞKİLERİ

IŞIN BENGİ

Boğaziçi Üniversitesi

1. Giriş

Eleştirel bilincin ¹ oluşması ve gelişmesi toplumların gelişmesinde kuşkusuz çok önemli bir rol oynuyor. Bu kadar önemli bir kavram olan eleştirel bilinç nedir ? Toplumlarda eleştirel bilinci oluşturmanın bir yolu var mıdır ? Bu yazıda yalnız çeviri eleştirisi bağlamında bu iki soruyu cevaplamaya çalışacağım. Çeviri eleştirisinin bilimsel bir uğraş olması gerektiği varsayımı incelemenin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle aşağıda önce çeviri kuramı - çeviri eleştirisi ilişkisi üzerinde duracağım [Kısım 2]. Bu kısmı eleştiri normlarını betimlemek amacıyla, içinde eleştirel görüşlere yer verilen kimi yazılar üzerinde sürdüreceğim bir inceleme izleyecektir ² [Kısım 3]. Son kısımda ise daha önceki kısımlarda elde edilen veriler ışığında eleştirel bilincin ne olduğu sorusunu cevaplamaya çalışacağım ve bu bilinci oluşturabilme sürecine katkıda bulunacağımı düşündüğüm bazı önerileri tartışmaya sunacağım [Kısım 4].

2. Eleştiri-Kuram İlişkisi

Çeviri çevrelerinde kuram sözcüğü kuşkuyla karşılanıyor. Bu tavır özellikle ülkemizde oldukça yaygın. Bir araştırma metninin, bir eleştiri yazısının içinde, bırakın kuramsal düzeyde tartışma yapmayı, yazının kuramsal çerçevesinin belirlenmesi bile bilimsellik uğruna yapılan anlamsız bir zorlama olarak değerlendiriliyor genellikle. Bilim-kuram-eleştiri arasındaki zorunlu ilişki gözardı ediliyor. Bunun bir nedeni sözcüğün sözlük anlamında yatıyor olabilir. Örneğin, Türk Dil Kurumunun çıkarttığı Türkçe sözlükte eleştiri sözcüğü şöyle açıklanmakta : "1. Bir insanı, bir konuyu, doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek maksadıyla

inceleme işi, tenkid [...]. 2. ed. Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle inceleyip açıklamak, anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü, tenkit, kritik. 3. fel. Özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama [...]. [Eren vd., 1988:451]. Bu üç tanımda kullanılan inceleme, açıklama, anlaşılmasını sağlama, değerlendirme, sınama, yargılama sözcüklerini eleştiri bağlamında anahtar sözcükler olarak ele alabiliriz. Ancak tanımlarda bu anahtar sözcüklerle amaçlanan işin nasıl yapılacağı, amaçlanan duruma nasıl ulaşılacağı doğal olarak belirtilmemiştir. Günlük kullanım için hazırlanan bir sözlükte bu gibi bilgilerin bize verilmesini zaten bekleyemeyiz. Bu nedenle sözcüğün sözlük anlamını temel alarak, eleştiri yazısı hazırlamamız söz konusu olmamalıdır. Ayrıca bir incelemenin kuramsal çerçevesini ve yöntemini belirtmeden kaleme alınan eleştiri yazılarında bile örtülü olarak kuramsal bir çerçeve ve bir yöntem vardır. Çoğu durumda eleştirmenin bilgisi dışında oluşan bu örtülü kuramsal çerçeve ve yöntemin sorumlusu eleştirinin üretildiği toplumda geçerliliği olan, hatta dogma haline gelmiş belli bir kuramın eleştiri bağlamında eleştirmenlere sağladığı kalıplardır. Bu nedenle, kurama en yakın olduğumuz anlar, kuramın tuzağına düşme tehlikesiyle en fazla karşı karşıya kaldığımız durumlar gerçekte kuramsal bir çerçeve ve yöntem belirtmeden eleştirel görüşlerimizi kaleme aldığımız anlardır. Başka bir deyişle eleştirmenin kuramdan kaçması olanaksızdır. Bu durumda yapılacak en yararlı iş belki de kurama olabildiğince yakın olmaktır. Ancak böylelikle kuramdan yararlanabilir veya karşı çıkıyorsak görüşlerimizi belirtebilir veya başka varsayımlardan yola çıkarak incelememizi yapabiliriz. Öyleyse önce genel anlamda kuramın ne olduğuna bakalım. Kuram nedir ?

Kuram sözcüğü *Longman Dictionary of Contemporary English*' de şöyle açıklanıyor : "1. bilinen olguları temel alan, belli bir olgu veya olayı açıklamayı amaçlayan, bir nedene dayalı kanıtları olan bir ifade veya ifadeler bütünü [...]; 2. bir bilim veya sanat dalında uygulama karşısı olarak genel ilke ve yöntemlerle uğraşan alan ; bir dalda çalışma yapılabilmesi için oluşturulan ilke ve kurallar bütünü [...]." [Procter vd.,1978: 1149].³ Bu tanımlardan birincisi "bilinen olguları temel" aldığı, bu olgu/ları "açıklamayı amaç"ladığı ve "bir nedene dayalı kanıtları" olduğu için, çeviribilim terimiyle açıklayacak olursak, betimleyici kuram tanımı özelliğini taşır. İkinci tanım ise "bir bilim [...] dalında uygulama karşısı olarak genel ilke ve yöntemlerle uğraş[mayı]" ve [bilim dalında] "çalışma yapılabilmesi için" "ilke ve kural" oluşturmayı amaçladığı için, yine çeviribilim terimiyle açıklayacak olursak kuralcı kuram tanımı özelliğini taşır.⁴ Sözlükte verilen bu tanımı değerlendirebilmek için tarihi sürem içinde oluşan kimi çeviri kuramlarına kısaca değinebiliriz.⁵

Çeviri kuramına işaret eden çalışmalarla ilk kez İ.Ö. 2. yüzyılda Romalıların dünyasında karşılaşırız. Ünlü bilge ve çevirmen Cicero [İ.Ö.106-43] ve Horace [İ.Ö.65-8] kendi çeviri süreçlerini esas alarak çeviri üzerine yazdıkları yazılarla bugünkü anlamda çeviri kuramının temellerini atmışlardır. Cicero ve Horace için çeviride yanıtlanması gereken temel soru, çevirinin sözcüğü sözcüğüne mi yoksa anlamı anlamına mı yapılması gerektiğidir. Cicero ve Horace'in bu soruya verdiği yanıtı onların çeviri yöntemi üzerine söyledikleri sözlerden çıkartabiliriz. Örneğin

Cicero kendi çeviri yöntemini şöyle açıklar :

Çeviri yaparken ülküsel kaynak dil metni çevirmen tarafından öykünölmek üzere orada hazır beklemektedir, yoksa çok katı akılcı bir uygulamayla yok edilmek üzere değil [Bassnett-McGuire, 1980:43].

Horace da *Art of Poetry* (Şiir Sanatı) adlı yapıtında genç çevirmenlere şu sözlerle öğüt verir :

Aşına olduğunuz bir konuyu beylik bir biçimde ele alıp vakit kaybetmezseniz veya özgün metni bir köle gibi sözcüğü sözcüğüne çevirmezseniz veya başka bir yazarı öykünürken, zorlukların içine dalıp, utancınızdan veya kendiniz için koyduğunuz kurallar gereği işin içinden çıkılmaz bir durumda kalmazsanız, ele aldığımız konu sizin malınız olabilir [Bassnett-McGuire, 1980:44].

Bu sözlerden Cicero ve Horace'ın sözcüğü sözcüğüne yapılan çeviriye karşı çıktığıını anlıyoruz. Her iki bilge de çevirmenlerin, bugün kullanılan terimlerle açıklayacak olursak, çeviri süreçlerini yönlendirmek istemekte ve süreç sırasında da ereğe öncelik vermelerini kesin bir ifadeyle önermektedirler ⁶. Onlar için önemli olan çevirinin kendi kültürleri için, kendi okurları için yapılmasıdır. Ancak biz Cicero ve Horace'ın zamanında birbirinden farklı yöntemlerle çeviri yapıldığını biliyoruz. Yani Cicero ve Horace kendi dönemlerinde farklı yöntemlerle yapılan çevirileri göz önüne almadan, kendi deneyimleri doğrultusunda çevirmenleri yönlendirmek istemişlerdir. Her ne kadar bu iki bilgenin sözlerinden onların çeviriye karşı gerçekçi bir tavır takındıklarını anlıyorsak da çeviriye ilişkin doğruları kesin çizgilerle belirleme girişimi onları kuralcı yapmaktadır. Kısaca, Cicero ve Horace'ın çeviri kuramına işaret eden bu çalışmalarında benimsedikleri tavır, bugünkü çeviribilim terimleriyle açıklayacak olursak, süreç-ağırlıklı, ereğe yönelik ve kuralcıdır.

Fransız Etienne Dolet [1509-1546] ise bugünkü anlamda ilk çeviri kuramcılarından. Dolet'nin çevirmenlere çeviri süreci sırasında yol göstermek amacıyla 1540 yılında yayımladığı *La Manière de bien traduire d'une langue en aultre* (Bir Dilden Diğer bir Dile İyi Çeviri Nasıl Yapılır) başlıklı çalışması ilk çeviri kuramı çalışmalarından olduğu için çeviribilimde önemli bir yere sahip. Dolet'ye göre bir çevirmenin iyi çeviri yapabilmesi için şu noktalara dikkat etmesi gerekiyor :

1. Çevirmen özgün yazarın ne demek istediğini, içlemi ve anlamı, tam olarak anlamalıdır. Çevirmen anlaşılması güç noktalara açıklık getirmek özgürlüğüne sahiptir.
2. Çevirmenin kaynak dil ve erek dil üzerinde tam bir hakimiyeti olmalıdır.
3. Çevirmen sözcüğü sözcüğüne çeviriden kaçınmalıdır.
4. Çevirmen günlük dilde kullanılan konuşma biçimlerini kullanmalıdır.
5. Çevirmen, çevirisinde doğru titremi verebilmek için sözcükleri doğru bir biçimde seçmeli ve düzenlemelidir [Kırş. Bassnett-McGuire, 1980:54]

Bu kurallardan öncelikle Dolet'nin de çevirinin okur için yapıldığını bilincinde olduğunu anlıyoruz. Ancak bu Dolet'nin çeviri metni kaynak metne göre

önlana çıkarttığı anlamına gelmemektedir. Dolet'ye göre çevirmen, çeviri süreci sırasında her ne karar alırsa alsın, bu karar özgün metindeki titremi "doğru" olarak verebilmek için alınmalıdır. Dolet'nin çevirmene tanıdığı hak özgün metnin çeviriye "doğru" olarak aktarılabilmesi içindir. Bu tavır Dolet'nin kuramında kaynak-odaklı olduğuna işaret etmektedir. Dolet, temelde kaynak-odaklı olan kuramında birkaç maddeyle çevirmenleri çeviri süreçlerinde yönlendirebilmek için bir dizi kural sunmaktadır. Yani Dolet'nin kuramında amaç, çeviri yapılabilmesi için "ilke ve kural" oluşturmaktır. Kısaca bu kuram süreç-ağırlıklı, kaynak-odaklı ve kuralcı bir kuramdır.

17. yüzyıla imzasını atan yazar, çevirmen, eleştirmen ve kuramcı John Dryden [1631-1700] çevirinin birkaç kuralla yönlendirilemeyeceğinin farkında olduğu için, çeviri sorunlarını yazılarında etraflıca tartışmıştır. Dryden'a göre kökleri Cicero ve Horace'in yazılarında olan ikili çeviri modeli, yani sözcüğü sözcüğüne veya anlamı anlamına çeviri modeli, çeviri gerçeklerine cevap verememektedir. Dryden, hem sözcüğü hem anlamı koruyabilmek için çevirmenin gerektiğinde her ikisinden de uzaklaşabileceğini düşünmektedir [krş. Bengi,1990a:138; 1990b:22]. Bu durumda ortaya çıkan çeviri Dryden'in terimiyle öykünmeye (mimesis) örnek olarak verilebilir. Yani Dryden kendi gününe kadar kabul gören ikili çeviri modeline bir üçüncü boyut eklemiştir. Ancak bu yöntemin çevirmenler tarafından uygulanmasını Dryden "[...] bir ölünün anısına ve ününe karşı işlenebilecek en büyük suç" [krş. Snell-Hornby,1988:11] olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, bu üçüncü yolu, yani öykünmeyi, yeğleyen kişilerin çevirmen olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı konusunda da Dryden'in kuşkuları vardır [Krş. Bengi,1990a:138]. Yani öneri ile değerlendirme arasında çelişki gözlenmektedir. Böyle bir çelişkinin altında yatan ise süreç-ağırlıklı ve kuralcı bir tavırdan başka bir şey değildir. Dryden'in çevirmenlere çeviri süreçleri sırasında yol göstermek üzere kaleme aldığı ve birkaç maddede toplayabileceğimiz "İlkeler", kuramın temelleri konusunda bizi aydınlatmakta. "İlkeler" şöyle :

1. Şiir sanatında dehasını kanıtlamış olmasının yanısıra yazarın dilinde ve kendi dilinde usta olmayan hiçbir kimse şiir çevirmeye muktedir değildir.
2. Sadece şairin dilini anlamamız [çeviri yapmamız için] yeterli değildir. Onu diğer şairlerden ayıran ve şair kişiliğini belirleyen özel düşünce ve anlatım biçimlerini anlamamız gerekir.
3. Benzer bir titizliği dış süslemeler, yani sözcükler konusunda göstermeliyiz.
4. Yazarın [oluşturduğu metnin] içlemi kutsaldır ve çiğnenmemelidir [Snell-Hornby,1988:12].

Yukarıda yapılan açıklamaları ve 4 maddede topladığımız çeviri ilkelerini incelediğimizde, çeviri kuramına çok önemli katkısı olan Dryden'in, yukarıda incelediğimiz öteki kuramcılar gibi, kuramında çeviri sürecini yönlendirmeyi amaçladığını ve çeviribilim terimiyle açıklayacak olursak kaynak-odaklı ve kuralcı olduğunu anlarız.

Bir başka kuram çalışması da 1791 yılında Alexander Tytler tarafından yapılmış. Tytler'in *Essay on the Principles of Translation* (eviri İlkeleri zerine Bir alışma) başlıklı yazısında eviri ilkeleri şoye belirlenmiştir:

1. Çeviri zgn çalışmadaki düşüncelerin tamamını içermelidir.
2. [evirinin] yazı biçemi ve tarzı özgün çalışmayla aynı karakterde olmalıdır.
3. Çeviri zgn çalışma kadar rahat olmalıdır. [Bassnett-McGuire, 1980: 63].

Tytler, sözlerinde /-mEll/ emir kipi ekini kullanarak çeviride amacın özgün metnin biçemini ve özgün metindeki düşünceleri, özgün metnin rahatlığıyla okura aktarmak olduğunu vurgulamaktadır. Yani Tytler'in kuramı, eviribilim terimiyle kaynak-odaklı ve kuralcı bir kuramdır. Belki de bu iki özellik nedeniyle, bu kuramda ilk dikkatimizi çeken çevirmene sunulan çelişkili görüşlerdir.

şair ve evirmen Henry Wadsworth Longfellow da [1807-1881] eviri üzerine görüşlerini ayrıntılı olarak yazmıştır. Dante'den yaptığı *Divina Comedia* (İlahi Komedi) evirisini ele alarak çeviriye ilişkin görüşlerini Longfellow şu sözlerle dile getirir :

Benim kitabımın değerli olduğu tek yön kitabın Dante'nin söylediklerini aktarmasıdır.[...] Dante'yi çevirirken birşeyden vazgeçmek gerekir. Bu, it boyunca çiçeklenmiş hanımeli gibi güzel dizem mi olmalıdır ? Evet, dizemden daha değerli bir şeyi, yani sadakati, gerçeği, daha doğrusu çitin kendisini koruyabilmek için dizemden vazgeçmek gerekir. evirmenin görevi yazarın söylediklerini rapor etmektir, yazarın ne demek istediğini açıklamak değil. Bu.kitap üzerinde yorumda bulunan kişinin işidir. Yazarın ne dediği ve nasıl dediği, işte çevirmenin üzerinde duracağı konu budur [Bassnett-McGuire,1980:70].

Longfellow bu sözleriyle şiir çevirmenin görevini kesin çizgilerle belirlemiştir. şiiri oluşturan ögelerden dizemin çevirisi onun için önemli değerdir. Onun önemle üzerinde durduğu konu, yazarın düşünce ve sözlerinin eviri sırasında hiçbir yorum yapılmadan aktarılmasıdır. Longfellow'a göre "yazarın ne dediği ve nasıl dediği" eviriye esas yönlendiren etmen olmalıdır. Bu sözlerden anlaşılacağı gibi Longfellow kurama karşı takındığı tavırda kaynak-odaklı ve kuralcıdır. Ancak o, çevirmenin neyi nasıl dediğiyle , dizem arasında bağ kurmamaktadır. Bu sözlerdeki çelişkiyi görmek pek mmkm değil. Ne var ki Longfellow'un eviri kuramına karşı takındığı tavırda kaynak-odaklı ve kuralcı olması bu çelişkinin nedenini anlamamızı sağlamaktadır.

Amerikalı eviri kuramcılarını Eugene Nida ve Charles Taber de yaptıkları kuram çalışmalarıyla 20.yüzyıla imza atmış iki bilim adamı. Nida ve Taber, kuramlarında dikkatleri alıcı dil üzerinde toplayarak çeviriye yeni bir bakış açısı getirmeye çalışırlar. Onlara göre eviri "kaynak dil iletisine en yakın doğal karşılığın alıcı dilde öncelikle anlamı ve sonra biçemi ön plana alarak yeniden üretilmesiyle oluşur" [Nida ve Taber,1982:12]. Nida ve Taber için önemli olan iletinin çeviride kaynak dile en yakın doğal karşılığıyla oluşturulmasıdır. eviriye bakış açılarını bu şekilde belirleyen kuramcılar eviri eğdeğerliği kavramını iki düzlemde ele alırlar :

Çeviride kaynak dil iletilisinin biçimsel özelliklerinin korunduğu biçimsel eşdeğerlik, ve erek dilde kaynak iletiyle eşdeğer etkinin yaratılmasını amaçlayan devingen eşdeğerlik. Nida ve Taber'in tercihleri devingen eşdeğerliğin korunması yolundadır. Kuramcılar tercihlerini şu sözlerle dile getirirler :

[Çeviri] okurun anlayabileceği bilgiyi sunmakla yetinmemelidir. Çeviride ileti öyle bir biçimde sunulmalıdır ki okur iletinin duruma uygunluğunu [...] hissedebilsin ve sonra bir eylemle tepki verebilsin [Nida-Taber,1982:24].

Çeviri okurunun çeviriye bir eylemle tepki verebilmesi için, alıcı kültüre özgü öğelerin çeviriye yansımaları Nida ve Taber için kaçınılmazdır. Bu tepkiyi alabilmek için, özgün metinde ima edilen bilginin çeviride açıkça ortaya çıkartıldığı çeviri türü için kullandıkları "dilsel çeviri" [Nida-Taber,1982:134,203] yeterli olmayabilir; alıcı kültürü gözönüne alarak metin üzerinde değişikliklerin yapıldığı "kültürel çeviriye" [Nida-Taber,1982:134-199 7] gereksinim duyulabilir. Ancak, devingen eşdeğerlik bağlamında bütün söylediklerine karşın, kuramcıların gözünde sadık çeviri, yasal olan çeviri, "dilsel çeviri"dir. "Kültürel çeviri" ise çevirmenin değil, "din erbabının, hocaların" işidir [Nida-Taber,1982:134]. Bu nokta kuram bağlamında çelişkili bir görüş olarak dikkatimizi çekmekte.

Nida ve Taber'den burada yaptığımız alıntuları incelediğimizde, kuramcıların çevirmene çevirisinde belli özgürlükler tanıdığını anlarız. Ancak bu özgürlükler kaynak iletinin alıcıya etkili bir biçimde aktarılmasını sağlamak içindir. Ayrıca Nida ve Taber bu amaç doğrultusunda kuramlarında çevirmene birdizi kural sunmaktadırlar. Yani, onlar da kaynak-odaklı olarak betimleyebileceğimiz kuramlarında bir dizi kural sunarak çevirmeni çeviri sürecinde yönlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Kısaca, bu kuramı kaynak-odaklı, süreç ağırlıklı ve kuralcı bir kuram olarak tanımlayabiliriz.

Yukarıda kimi yönleriyle değindiğimiz çeviri kuramlarının ve kuramlara temel oluşturan çeviri üst yazılarının özelliklerini kısaca belirleyecek olursak, şöyle bir genellemeye gidebiliriz:

1. Bu kuramların hepsi çevirmeni çeviri sürecinde yönlendirmeyi amaçlamaktadır, yani bu kuramların hepsi süreç ağırlıklıdır.
2. Bu kuramların hepsi çeviri sürecini yönlendirebilmek için bir dizi "ilke ve kural" sunmaktadır, yani kuralcıdır.
3. Süreç-ağırlıklı ve kuralcı olan bu kuramlar, ister çevirmeni kaynak doğrultusunda, ister erek doğrultusunda yönlendirmeye çalışsınlar, kaynak-odaklıdır. i) Ağırlık noktası kaynak olan kuramlar, ağırlık noktası olarak kaynağı benimsedikleri için çeviri gerçeklerinden kopuktur. Bu kopukluk sözkonusu kuramları bir dizi çelişkili kural haline getirmiştir. ii) Ağırlık noktası erek olan kuramlar ise çeviri ereğe yönelik bir eylem olduğu için çeviri gerçeğine daha yakındır. Ancak kuramcının önsel olarak benimsediği çeviri (çevirmen) tanımını, kuramında sunduğu kuralların belirlediği çeviri (çevirmen) tanımından farklı olduğu için, yukarıda sözünü ettiğimiz çelişki ağırlık noktası erek olarak belirlenen bu kuramların da önemli bir özelliğidir.

Kısaca, İ.Ö. 2.yüzyıldan başlayarak 20.yüzyılın kabaca ilk yarısını içine alan sürede oluşan kuramların hepsi kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı ve kuralcıdır. Bu nedenle de çelişki bu kuramların belirgin bir özelliği olarak dikkatimizi çeker.

Bu yazının sınırları içinde ancak kimi yönlerine değinebildiğimiz kuramların terimlerine bir göz atacak olursak bu kuramlarda niteleme sıfatlarına yer verildiğini ve bu sıfatları İYİ, DOĞRU, SADIK sözcüklerine indirgeyebileceğimizi görürüz. Şöyle ki, bu kuramların hepsinde amaç iyi, doğru çeviri yapılmasını sağlamaktır. Ağırlık noktası kaynak olan kuramlarda iyi/doğru çeviri kaynak dil / kaynak metin / kaynak yazar / kaynak kültüre sadık üretilen çeviridir. Kuramlarında ereği ön plana çıkartan kuramcılar ise iyi, doğru çevirinin, kaynak dil / kaynak metin / kaynak yazar / kaynak kültüre tam sadakatle çözülemeyeceği görüşündedirler. Yani bu kuramların hepsinde iyi çeviri, doğru çeviri ve sadık çeviri kavramlarının kuramları oluşturucu işlevi vardır. Ancak kuramların sunduğu kurallar incelendiğinde, amaçlanan iyi, doğru çeviri düzeyinin, çevirmen tarafından ulaşılması mümkün olmayan bir düzey, daha doğrusu, ölküsel, soyut bir düzey olduğunu anlarız. Bu kuramlarda kullanılan ve sözkonusu ölküsel, soyut düzey işaret eden niteleme sıfatları bir bakıma kuramların özünde varolan çelişkidenden kaynaklanmakta, bir bakıma da bu kuramlarda saptadığımız çelişkilerin oluşmasına neden olmaktadır.

Bu kuramların ayrılmaz bir parçası olan "çelişki", özellikle çeviri eleştirisi alanında açık olarak kendini göstermektedir. Süreç-ağırlıklı, kaynak-odaklı ve kuralcı kuramlar çerçevesinde yapılan çeviri eleştirisinde, eleştirmen çeviri gerçekleriyle hiçbir bağı olmayan eleştirel görüşlerini ve beğenisini" adeta çeviride ulaşılması mümkün ve değişmez özellik gösteren bir düzey varmışçasına (ama bu düzeye ilişkin bütünlük içinde somut örnek vermeden) sunmaktadır. Bu tür eleştirilerle karşı karşıya kalan ve hep "eksikli" durumda olan çevirmen ise kendisinden ne beklediğini doğal olarak anlayamamaktadır. Bu tavır sözkonusu kuramların özünde varlığını sürdüren çelişkinin çeviri eleştirisine yansımından başka birşey değildir.

İçinde bulunduğumuz yıllarda ise çeviribilimde ve çeviri kuramı çalışmalarında köklü değişiklikler gözlenmektedir. Bu değişiklikler içinde kimileri çeviri kuramlarına ilişkin yukarıdaki incelemede saptadığımız özellikleri temelde değiştirmemekte, ancak ayrıntıda kurama daha gerçekçi bir görünüm vermektedir. Kimi değişiklikler ise kurama bakış açısını ve kuramın çeviriye bakış açısını köktenci bir biçimde değiştirmektedir. Bu yazıda üzerinde durmak istediğimiz ikinci gruba giren değişiklikler. Bu değişiklikleri bize toplu olarak sunan kuram ise 1970'li yıllardan bu yana İsraili çeviri kuramcısı Gideon Toury'nin oluşturduğu erek-odaklı çeviri kuramı.⁸ Bu kuramın çeviriye bakış açısı kısaca şöyle :

1. Çeviri metin gözlemlenebilir bir olgudur. Çeviri süreci ise gözleme doğrudan açık değildir. Bu nedenle çeviriye ilişkin araştırmaların başlangıç noktasını gözlemlenebilir olguların, yani çeviri metinlerin, oluşturması doğaldır [Krş. Toury, 1985:18].
2. Betimleyici alanını geliştirmeyen görgül bilimlerin tam ve özerk olabilmesi mümkün değildir. Görgül bilimlerin, görgül olmayan bilimlerden farkı, görgül bilimlerin bilim dalının alanını oluşturan

nesneleri sistemli bir biçimde betimlemek, açıklamak, bu nesnelere üzerinde araştırma yapmak üzere kurulmuş olmalarıdır [Krş. Toury,1985: 16].

3. Görgül bir bilim dalı, kuramı temel alarak kendi konusuna gönderme yapar. Bilim dalının amacı nesnelere betimlenmesi olarak belirlenmiştir. Betimleme eylemi sonucunda elde edilen veriler sayesinde kuram sürekli denetim altında tutulur ve gerektiğinde üzerinde değişiklikler yapılabilir [Krş. Toury, 1985:16]. Bu bilgiler doğal olarak çeviribilimin uygulamalı alanına yansır.
4. Madde 3'te verilen bilgilerden anlaşılacağı gibi, çeviribilimin alanları bilimdalının merkezi durumundaki ve olan ilişkilerin saptandığı betimleyici alan, olabilecek ilişkilerin belirlendiği kuram alanı ve olması gereken ilişkilerin belirlendiği uygulamalı alandır. Betimleyici alanda eşsürekli ve artsürekli olarak yapılan araştırmalarda elde edilen bilgiler kurama sağlam bir veri tabanı oluşturacak ve böyle bir veri tabanını temel alan kuram da uygulamalı alanda yapılan çalışmalara gerçekçi bir görünüm verecektir [Krş.Toury,1985:35].
5. Çeviri amaca yönelik bir eylemdir ve çevirinin sadece erek dizgede gerçekliği vardır. Erek dizgenin gerçekliği olan çeviri, erek dizgenin öteki gerçekleriyle (aynı zaman diliminde ya da geçmişte üretilen çeviri ve özgün ürünlerle) etkileşim halindedir [Krş.Toury, 1985:18-19].
6. Çeviri erek dizgenin gerçekliği olduğu için, çeviri üzerine yapılacak betimleyici çalışmalarda, çeviri metin incelemenin başlangıç noktası olarak kabul edilir. Böylelikle, araştırmacının dikkati kaynak metnin (kültürün, dizgenin vb) çeviride yarattığı sorunlardan çok, çeviride saptanan çözümler üzerine çekilir [Krş. Toury,1985: 21-32].
7. Ancak bu [Madde 6] çeviri metnin kaynak metinle olan ilişkisini yadsımak anlamında değildir. Çeviri metnin çıkış noktası doğal olarak kaynak metindir ve çeviri metin kaynak metinle eşdeğerlik ilişkisi içindedir. Ancak, eşdeğerlik kavramı bağlamında çeviri araştırmalarını yönlendirecek soru, çeviri metnin kaynak metnin eşdeğeri olup olmadığı değil, iki metin arasında ne tür ve derecede eşdeğerlik olduğudur [Krş. Toury, 1980:115].
8. Çeviri eşdeğerliği mutlak bir kavram olmayıp, değişiklik gösteren, tarihsel bir kavramdır. Erek metin ve kaynak metin arasında saptanan ilişkiler içinde hangilerinin eşdeğerlik ilişkisi olduğunu belirleyecek etmenler ise çeviri normları bağlamında ele alınabilir [Toury,1980:115].
9. Çeviri normları çeviri süreci sırasında her aşamada etkin bir rol oynar. Normlar üzerine yapılacak bir araştırma iki yönlü olarak sürdürülebilir : i) Süreç-öncesi çeviri normları: çevirmenin çeviriye başlamadan önce aldığı çeviri kararlarını kapsar. Bu kararlar kısaca hangi metnin çevrilmek üzere seçildiğine ve seçimin nedenlerine, çevirinin hangi dilden yapıldığına,

çeviri için seçilen kaynak metnin ana metin mi ara metin mi olduğuna ilişkin kararlardır. ii) Çeviri-süreci normları : çevirmenin çeviri süreci sırasında, yani çeviriyi yaparken, aldığı kararları kapsar. Bu kararlar dil malzemesinin metin içi dağılımına ve bu malzemenin metin içinde nasıl kullanıldığına, biçimlendirildiğine ilişkin kararlardır. Bu iki ana başlık dışında, bir de öncül norm'dan söz edilebilir. Bu norm, çevirmenin çeviriye ilişkin önsel olarak belirlediği tavrı konu alır. Çevirmen bu tavır doğrultusunda çevirisini ya kaynak-dizge normlarına öncelik vererek yapar ve yeterli çeviri üretir, ya erek-dizge normlarına öncelik vererek yapar ve kabul edilebilir çeviri üretir. Ortaya çıkan çeviri her iki durumda da kaynak metinle eşdeğerlik ilişkisi içindedir [Krş. Madde 6&7; Toury, 1980: 52-57; Türkçe terimler için krş. Bengi,1992b].

Yukarıdaki maddelerden anlaşılacağı üzere, son yirmi yılın ürünü olan bu kuram, çeviribilimde bilim adamlarının kendi alanlarına bakış açısını değiştirmiştir. Bu kuram sayesinde dikkatler çeviri sürecinden, süreci de içine alacak biçimde çeviri ürünlerine; çeviri sorunlarından, sorunu da içine alacak biçimde çeviri çözümlerine; kaynaktan, kaynağı da içine alacak biçimde ereğe; eşsüreml sınırlı bir bakış açısından, eşsüremi de içine alacak biçimde artsüreml bir bakış açısına; kuralcı yaklaşımlardan, kuralcı yaklaşımları da içine alacak biçimde betimleyici yaklaşımlara yönelmiştir. Yani bu yaklaşım, ürün-, çözüm-, erek-odaklı, tarihsel, ilişkisel, işlevsel, devingen, dizgesel ve betimleyici bir yaklaşımdır.

Çeviri değerlendirmesi bağlamında ise 22 yüzyıl boyunca etkisini sürdüren süreç-ağırlıklı, kaynak-odaklı ve kuralcı kuramlar çerçevesinde yaygın olarak çeviride ölküsel,soyut, ulaşılması mümkün olmayan bir durumu nitelemede kullanılan İYİ, DOĞRU, SADIK gibi sıfatların bu kuram çerçevesinde kullanılmadığı dikkatimizi çeker. Erek-odaklı kuramda bu gibi niteleme sıfatları yerlerini tarihsel ve değerşken özellik gösteren bir kavram olan çeviri normlarına ve ancak çeviri normları bağlamında anlam kazanan değerşken, ilişkisel ve tarihsel bir kavram olan çeviri eşdeğerliğine bırakmıştır. Eşdeğerlik kavramı bağlamında tanıtılan ve yaygın olarak kullanılan terimler ise çevirmenin kaynak-dizge normlarına göre önem vererek ürettiği çeviriyi nitelemede kullanılan yeterli çeviri terimi ve çevirmenin erek-dizge normlarına göre önem vererek ürettiği çeviriyi nitelemede kullanılan kabul edilebilir çeviri terimleridir. Kısaca bu kurama göre önemli olan çevirinin nasıl yapılması gerektiği değil, çevirinin neden, nasıl yapıldığı ve işlevinin ne olduğudur. Yani bu kuramın çeviriye karşı benimsediği tavır ve kuram çerçevesinde sunulan terimler gücünü çeviri gerçeklerinden almaktadır. Bu nedenle de yukarıda sözünü ettiğimiz süreç-ağırlıklı, kaynak-odaklı ve kuralcı kuramların özünde bulunan çelişki bu kuram için sözkonusu değerlidir.

Böyle bir bakış açısıyla yapılan çeviri eleştirisinde öncelikle çeviri metnin oluşumunda etkili olan normların ve kısıtlamaların belirlenmesi, çeviri metnin erek dizge/kültür içindeki yerinin ve işlevinin saptanması beklenmektedir. Doğal olarak bu yaklaşım doğrultusunda yapılan eleştirilerde çeviri metin-kaynak metin ilişkisi de

önemlidir. Ancak bu ilişki eleştiride önemle üzerinde durulması gereken tek ilişki değil, üzerinde durulması gereken ilişkilerden sadece biridir. Çeviride ülküsel, soyut bir gerçekliği simgeleyen özgün metin, çeviri eleştirisinde yalnızca varsayımsal bir yapı özelliği taşır. Bu kuram çerçevesinde eleştirisini kaleme alan eleştirmen çevirilerin birtakım normlar ve kısıtlamalar altında üretildiğinin farkında olduğu gibi, kendi eleştirisinin de birtakım normlar ve kısıtlamalar altında kaleme alındığının çok iyi farkındadır. Böylelikle, çeviri eleştirisinde özne görüş ve beğeniden, nesnellığe ve bilimselliğe doğru önemli bir adım atılmış olur.

3. Bir Üst-Eleştiri Çalışması

Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi çeviri eleştirisinin bilimsel bir uğraş olmasıyla, çeviri kuramı-çeviri eleştirisi ilişkisi arasında doğrudan bağ kurulabilir. Ancak bu yazının konusu olan eleştirel bilincin oluşması belli bir kuramın hiç sorgulanmadan kabul edilmesi ve eleştiriye temel alınmasıyla değil, eleştirinin temelini oluşturan kuramların sağlıklı bir biçimde sorgulanabilmesiyle mümkündür. Eleştirilerin ne oranda bilimsel olduğunu ve eleştirmenlerin, eleştirel bilincin oluşmasına ne oranda katkıda bulduklarını anlamak için öncelikle ülkemizde çeviri eleştirisinin durumunu belirlememiz gerekir. Böyle bir durum belirlemesi ancak geniş çaplı araştırmaların yapılmasıyla mümkün olabilir. Bu yazıda sınırlı bütünce üzerinde çeviri eleştirisi normlarını betimlemeye yönelik bir inceleme yapılacaktır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda çeviri kuramı-çeviri eleştirisi ilişkisi ve bu ilişki çerçevesinde eleştirel bilincin durumu konusunda kimi saptamalarda bulunulacaktır.

İncelemenin temelini oluşturacak bütünce *Metis Çeviri* dergisinin 9.sayısında (1989 Güz) çıkan ve içinde eleştirel görüşlere yer verilen yazılardır.⁹ Bütüncenin belirlenmesinde öznellik ve raslantısallıktan bir ölçüde olsun kaçabilmek için böyle bir seçim yapılmıştır. Üst-eleştirinin konusunu oluşturacak bu metinlerin dökümü önce dergide yazının hangi üst başlık altında çıktığı belirtilerek, sonra yazarın ve makalenin adı ve sayfa numaraları verilerek aşağıya çıkarılmıştır. Köşeli ayraç içinde verilen sayı ise sözkonusu metinlerin bu incelemede ele alındıkları bölümü göstermektedir.

ÇEVİRİ TARİHİNDEN Suat KARANTAY, "Türkiye'de Oyun Çevirisi Tarihine Kısa Bir Bakış", 87-91. [3.1]

GENÇ ÇEVİRMENLER Azmi ÖZKARDEŞ, "Sözlüksel Uyumluluk Bağlamında 'Masa da Masaymış Ha'", 105-111. [3.2]

ÇEVİRİYLE YAŞIYORUZ Necmiye ALPAY, "Türkçe Okurken, İkide Bir...", 112-123. [3.3]

ÇEVİRİMEMİŞ YAPITLARA ÖNSÖZLER Suat KARANTAY, "Tennessee Williams ve 'Sırça Kümesi'", 124-128.

[3.4] ÇEVİRİ ELEŞTİRİLERİ Berna, Sevil, "Karaağaçlar Altında", 129-131. [3.5]

İnceleme sırasında bütüncüye oluşturan metinlerin konusuna kısaca değinilecektir. Sonra bu incelemede belirlenen amaç doğrultusunda şu noktalar üzerinde durulacaktır :

- i) Yazının temelini oluşturan kuramsal çerçeve. (Bu noktayı aydınlığa çıkartabilmek için bu konuda yazarın okuruna doğrudan verdiği bilgiler, kullandığı kaynaklar ve kullandığı terimler dikkate alınacaktır.)
- ii) Eleştiriye temel alınan metnin incelenmesinde kullanılan yöntem ya da incelemenin yapısı .
- iii) Yazarın eleştirel görüşlerini belirtmede, yani çeviri değerlendirmesinde kullandığı sözcükler, ifadeler. (Bu kısımda yalnızca yazarın değerlendirmesini gösteren sözcüklere, ifadelere yer verilecektir. Özgün metinden alınan örnekler ve Türkçe karşılıkları bu yazıda sürdürülen tartışmaya herhangi bir katkıda bulunmayacağı için yazının bütünlüğü bakımından gerekmedikçe alıntılanmayacaktır.)

Bu incelemede, incelemeye konu edilen metinlerin yazarları (yani aşağıda 3.1; 3.2; 3.3; 3.4 ve 3.5 maddeleri altında incelenen metinlerin yazarları) "yazar" ya da "eleştirmen" olarak anılacaklardır. İncelemeye konu edilen metinler içinde görüşleri alıntılanan bilimadamlarına/araştırmacılara/eleştirmenlere/kuramcılara vd ise "uzman" olarak gönderme yapılacaktır. "Çevirmen" de "yazar"ın incelemesinde konu edilen metinleri çeviren kişilere gönderme yapmak için kullanılacaktır. Bu incelemede özgün metnin, özgün metin yazarının, çeviri metnin, çevirmenin ve incelemeyi yapan yazarın adına, gerekmedikçe değinilmeyecektir.

3.1 Suat Karantay, "Türkiye'de Oyun Çevirisi Tarihine Kısa Bir Bakış"

Bu yazıda Türkiye'de oyun çevirileri tarihsel boyutta ele alınmıştır. Yazının amacı oyun çevirisi eleştirisini yapmak değildir. Bu nedenle olsa gerek sözkonusu yazı dergide ÇEVİRİ TARİHİNDEN üst başlığı altında çıkmıştır. Ancak yazar tarihsel incelemesinde oyun çevirilerine ilişkin eleştirel görüşlerine sıklıkla yer vermiştir. Bu nedenle de incelememizde konu edilmektedir.

İncelemede, ne incelemenin temelini oluşturan kuramsal çerçeveye ne de incelemenin yöntemine ilişkin bilgi verilmiştir. Metin içinde kullanılan ve "Kaynakça"da dökümü yapılan kaynaklar da bu konuya açıklık getirmemektedir. Yazarın yaklaşımının temelini oluşturan kuramsal çerçeveyi belirleyebilmemiz için yazarın eleştirel görüşlerini belirtmede kullandığı dili incelememiz gerekiyor. Kullanılan dili belli bir çerçeve içinde sunabilmek için yazının yapısına kısaca değinelim.

Yazıda, hem yabancı dillerden Türkçeye yapılan (oyun) çeviriler(i), hem de Türkçeden yabancı dillere yapılan (oyun) çeviriler(i) üzerinde durulmaktadır. Yabancı dillerden Türkçeye yapılan oyun çevirilerine ilişkin, yazıda, bir yandan Tanzimat dönemi, İstibdat ve Meşrutiyet dönemi, Cumhuriyet dönemi (1940 yılına kadar) olmak üzere dönemlerden, bir yandan da Tercüme Odası, Encümen-i Dâniş, Tercüme

Cemiyeti, Tercüme Bürosu olmak üzere çeviri tarihimizde önemli birer yeri olan devlet kuruluşlarından söz edilmektedir. Türkçeden yabancı dillere yapılan çeviriler bağlamında ise Uluslararası Tiyatro Enstitüsünden söz edilmektedir. Yazı, Türk oyunlarının yabancı dillere çevrilmesinin önemini vurgulayan bir alıntı ve iki yönlü olarak istenilen düzeyde çevirilerin yapılabilmesini sağlayacak kimi görüşlerle son bulur.

İncelemesinde yazar sözkonusu dönemlerde ve sözkonusu kuruluşlarda yapılan çevirilere ilişkin eleştirel görüşlerini belirtmiştir. Örneğin, Tanzimat döneminde yapılan oyun çevirilerinin "büyük bölümü", yazara göre, "ciddi çalışmalar olarak değerlendirilemez" [s. 87 10]. Bu yargıdan hemen önce yazar Metin And'a gönderme yaparak K.Tüysüz adlı bir çevirmenin 1849 tarihinde yaptığı Zorla Hekim çevirisine değinmiş ve çeviriye ilişkin And'ın şu görüşlerini alıntulamıştır : "(...) [oyun] yer yer söz diziminde ufak tefek yanlışlara karşın, bugün bile sahnelerimizde oynanabilecek duru bir Türkçe'yle [çevrilmiştir]" [s.87]. Bu alıntı metinde Tanzimat dönemi çevirilerine ilişkin görüş belirtilen tek alıntıdır. Alıntıda aktarılan bilgiyle, Tanzimat döneminde yapılan oyun çevirilerine ilişkin yazarın öne sürdüğü görüşleri arasında büyük bir çelişki gözlenmektedir. Yazar, İstibdat ve Meşrutiyet dönemlerini içine alan ve 1940'lı yıllara kadar uzanan zaman diliminde üretilen oyun çevirilerinde de "çeviri niteliğinin yüksel[mediği]" [s.87] görüşünde olduğunu belirtmiştir. Bu yargı temellendirilmemiştir. Yazara göre Cumhuriyet dönemi öncesinde çeviri alanında faaliyet gösteren Tercüme Odası (1832), Encümen-i Dâniş (1850), Tercüme Cemiyeti (1866) gibi devlet kuruluşları "çeviri tarihimizde iz bırakma[mışlardır]" [s.87]. En azından o dönemlerde çeviri yapan kişilerin çoğunun bu kuruluşlarda yetiştirildiği ya da çalıştığını bildiğimizden temellendirilmeyen bu yargıya nasıl varıldığı metinden anlaşılmamaktadır. Yazar belli bir tarihe kadar üretilen oyun çevirilerinin niteliğine ilişkin olumsuz görüşlerini metin içinde "Tercüme Bürosu döneminden önce Türkçe'ye çevrilmiş ve basılmış oyun sayısı fazla değildir; bu çevirilerin çoğu ciddi değerlendirmelere konu oluşturacak düzeyin çok altındadır" [s.89] diyerek yinelemiştir. Yazara göre, sözkonusu Tercüme Bürosu döneminde de, kimi "oldukça başarılı" çeviri dışında "sözü edilmeye değer çeviriler yoktur" ve "bu dönemde yabancı dil bilen herkes, rasgele oyun çevirmiştir" [s.89]. Yazar, içinde bulunduğumuz dönemde yapılan oyun çevirilerinde ise "belli bir düzeyin tutturulduğu" [s.89] görüşündedir. Yine yazara göre, bu dönemde kimi çevirmenler "titiz, dikkatli, başarılı oyun çevirisi örnekleri vermişlerdir" [s.89]. Yazar, oyun çevirilerinin niteliğine ilişkin görüşlerini bu sözlerle dile getirdikten sonra, Türkiye'de çeviri eleştirisinin durumuna ilişkin görüşlerini de belirtir. Yazara göre ülkemizde çeviri eleştirisi "genelde yıkıcı, yıldırıcı karalamalardan öteye pek geçmez - yapıcı çeviri eleştirisi neredeyse yok gibidir" [s.89-90]. Yazar, bu tutumu dilbilim kuramlarının çeviriye yansımaları sonucu eleştirilenlerin eleştirilerine konu ettikleri çevirilerde sözcük ve tümce düzeyinde eşdeğerlik aramalarına bağlar ve böyle bir çözümleme sonucunda çevirinin "doğru" olup olmadığının saptanabileceğini belirtir [s.90]. Ancak , yazara göre "çeviride salt doğru çeviri değil, güzel çeviri de amaçlanır"[s.90]. Bu sözlerden, yazarın çevirmenden "doğru" ve "güzel" çeviri üretmesini beklediğini, eleştirmenden de eleştirisinde "doğru" ve "güzel" çeviri üretilmesini desteklemek amacıyla "yapıcı"

olmasını beklediği anlamını çıkartabiliriz. Yani yazar için eviri eleştirisini yönlendiren anahtar sözcükler, tanımlanmamış "doğru" ve "güzel" niteleme sıfatlarıdır.

Yazarın eleştirel görüşlerinin temelini oluşturan kuramsal çerçeveyi belirlemede yararlanmak üzere yukarıda rneklelediğimiz alıntılardan şu sonucu çıkartabiliriz: i) Yazar, çeviriye çevirinin üretildiği dizgenin, çevresiyle devingen etkileşim halinde olan bir parçası olarak değil, çevresinden soyutlanmış bir olgu olarak yaklaşmaktadır. Bu nedenle olsa gerek, yazar, oyun evirilerinin niteliğine ilişkin olumsuz görüşlere sahiptir. ii) Yazar için çevirinin neden ve nasıl üretildiği önem taşımamaktadır; onun için önemli olan çevirinin niteliğidir. Çeviri niteliğinden ne anlaşılması gerektiği ise yazıda belirtilmemiştir. iii) Yazarın nerisi, Türkiye'de oyun çevirisi niteliğini yükseltmek için eviri sürecini yönlendirecek birtakım ilkelerin resmi kuruluşlar aracılığıyla oluşturulmasıdır. Kısaca, yazarın incelemesinin temelinde süreç-ağırlıklı, kuralcı, kaynak-odaklı bir yaklaşımın izleri görülmektedir. İncelemede saptanan çelişkili görüşler de ola ki bu yaklaşımdan kaynaklanmaktadır.

3.2 Azmi zkardeş, "Sözlüksel Uyumluluk Bağlamında 'Masa da Masaymış Ha!'"

Yazar, dergide GENÇ ÇEVİRMENLER st başlığı altında çıkan incelemesinde Türkçe bir şiiri ve bu şiirin bir çevirisini ele almakta; İngiliz dilbilimci M.A.K. Halliday'in metin özümlemesi bağlamında önerdiği bir model doğrultusunda önce özgün metni incelemekte, sonra yine bu ereve içinde metnin çevirisine ilişkin eleştirel görüşlerini belirtmektedir. Yazar, metnin çevirisinde saptadığı "eksikler ve sorunlar"ı [s.107] gz önünde bulundurarak yaptığı kendi çevirisini de ekte okurlara sunmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz gibi, inceleme belli bir kuramsal ereve içinde yapılmıştır. Hem metin içinde özetlenerek sunulan bu kuramsal çerçeveden hem bu ereve dışında sunulan kimi bilgilerden, yazarın eviri ve eviri eleştirisine karşı benimsediği tavır hakkında fikir sahibi oluyoruz. Metin içinde alıntı yapılan ve kaynakçada dökümü yapılan kaynaklar çeviriye karşı benimsenen tutumun açık bir göstergesi.

Halliday'in "sözlüksel uyumluluk yordamı"na dayalı olan ve inclemenin temelini oluşturan görüşlere göre "...Kabul edilebilir bir sözlüksel anlam ilişkisi içinde bulunan her çift sözlük birimi arasında bir uyumluluk vardır [.. ve] herhangi bir metin içerisinde yer alan sözcükler arasındaki ilişki raslantısal değildir. Bu ilişkiler belirli alt başlıklar altında toplanabilir : 'yineleme'[..], 'eşdizimlilik' [..], 'karşıtlık' [..], 'eşanamlılık' [..], 'üstlük' [..]" [s.105]. Yazar, bu ereve içinde Türkçe şiirdeki "sözlüksel birimleri" saptar, saptanan kullanımların şiirin yorumlanmasındaki önemini belirler ve bu inceleme doğrultusunda özgün metin ve eviri metin arasında bir karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırma sonucu eviri metindeki "eksikler ve sorunlar" belirlenir. İncelemeye aynı şiirin yazar tarafından yapılan bir çevirisi de eklemiştir. Yazıda, bu çevirinin karşılaştırmalı inceleme

sirasında saptanan "eksikler ve sorunlar" göz önüne alınarak yapıldığı belirtilmiştir.

Yazarın özgün metin üzerinde yaptığı incelemenin bilimselliği kuşku götürmez. Çevrilecek metni yorumlamada bu gibi çözümleyici yaklaşımların önemini yadsıyamayız. Ancak böyle bir yaklaşımla elde ettiğimiz sonuçların, çeviriye aynen yansımaları beklememiz, şiir çevirisini çeviri gerçeklerinden koparır. Özgün metni, metnin farklı boyutlarını ele alarak inceleyen bir başka araştırmacı / çevirmen /eleştirmen de yazarın "eksikler ve sorunların [...] ışığında" yaptığı çevirisini kendi incelemesi doğrultusunda eksikli ve sorunlu bulabilir. Bu gerçeğe yazar da incelemesinin "Sonuç" bölümünde şu sözlerle değinmektedir: "Bu yazı ve çeviri ile amaçlanan, çeviri olayına farklı bir yaklaşım, farklı bir bakış açısı getirmek, başka bir deyişle [çevirmenin] çevirisinin yanı sıra ve onunla birlikte, bu şiirin farklı da yorumlanabileceğini göstermekti. Özet olarak, doğruya giden yolun zenginlikten geçtiğini dile getirmekti istenen. Tek bir doğru olup olmadığı ise bu yazının boyutlarını aşan bir sorun" [s.107]. Bu sözleri incelemeyi değerlendirmede çıkış noktası olarak alırsak, inceleme içinde söz edilen "eksikler ve sorunlar" [s.107] ifade olarak bu sözlerle çelişmektedir.

Yazar, incelemesinde genelde çeviri ve çeviri kuramlarına ilişkin çeviri kuramcılarının, çeviribilimcilerin görüşlerine yer vermiş ve kendi görüşlerine de değinmiştir. Bu görüşleri yazarken kullanılan kimi ifadeler yazarın çeviri kuramına ilişkin tavrını aydınlatıcı niteliktedir. Örneğin, incelemenin "Sunuş" kısmında yazar, "[...] kuramların uygulayıcıları çevirmenler ise [...] çeviri süreci içerisinde, [...] bu kuramlar yelpazesinin şu veya bu noktasında yer alırlar". [s.105] derken büyük bir olasılıkla çeviri sürecini yönlendirmeyi amaçlayan kuralcı kuramlardan söz etmektedir. Aynı biçimde, "[...] aynı çevirmen tarafından gerçekleştirilmiş farklı çeviri ürünlerinde çeviri kuramları açısından tam bir tutarlılık veya uyum olası değil", [s.105] derken yine süreç-ağırlıklı, kuralcı, hatta kaynak-odaklı kuramlara gönderme yapmaktadır. Yazarın aynı bölümde yer verdiği "[...] çevirisiz de, çeviri ile de yapılmıyor" [s.105] ifadesi ve şiir çevirisi bağlamında "[...] çevrilemeyecek, çevrilmemesi gereken şiirler" [s.105] olduğunu düşünmesi incelemenin geniş çerçevesini süreç-ağırlıklı, kuralcı ve kaynak-odaklı kuramların bizlere aşladığı görüşlerin oluşturduğuna işaret etmektedir. Kısaca, inceleme, süreç-ağırlıklı, kaynak-odaklı ve kuralcı kuramların çizgisinde yapılmıştır.

3.3 Necmiye Alpay, "Türkçe Okurken, İkide Bir ..."

Yazar, dergide ÇEVİRİYLE YAŞIYORUZ üst başlığı altında çıkan yazısında çeviri yoluyla Türkçeye giren dil yanlışları üzerinde durmakta. Yazıda "İyelik Sorunu (Sahip!)", "Adıl Sorunu (o, onlar ve halleri!)", "Sözdizimi Sorunları", "Fiillerde Çoğul Ekleri" gibi "yapısal olduğu düşün[ülen]" sorunlar ve "yalnızca .... kalmayıp, aynı zamanda ...." kalıbı gibi kimi kalıplar; "İzin vermemek", "bir", "altında", "üye", "iyileştirme", "ödünç almak" gibi sözcük düzeyinde kimi kullanımlar üzerinde duruluyor. İnceleme sırasında önce çeviri (ya da özgün) metinden alıntı yapılıyor ve dil yanlışları belirtiliyor. Alıntıyı ise yanlışın düzeltilmesi bir öneri izliyor.

Metinde, incelemenin kuramsal çerçevesine ilişkin bilgi verilmemiştir; bu konuya açıklık getirebilecek bir kaynakça da yoktur. Bu nedenle, metnin kuramsal çerçevesini anlayabilmemiz için metin-içi inceleme yapmamız gerekiyor.

İncelemede, dil yanlışlarına duyulan tepki şu sözlerle dile getiriliyor:

"İkide bir, irkiltlen yanlışlar yüzünden kendini metnin içeriğini değil dilini okur durumda yakalamak ve bu yüzden sık sık, yanlışları kafada ya da metin üstünde düzeltip bu kez içerik için, yeniden okumak zorunda kalmak; böylece dil ve çeviri yanlışlarına gitgide artan bir tepki duymak [...]" [s.112].

Böyle bir tepkiyle incelemesine başlayan yazar, bu sözlerden de anlaşılacağı gibi, incelemesinde yalnızca dil yanlışları üzerinde durur. Bu yanlışlar çeviri yoluyla Türkçeye, yani erek dile giren yanlışlardır. Bu bakımdan, incelemenin, erek dil kullanımına ağırlık verilen bir inceleme olduğu açıktır.

Yazıda, kullanılan örneklerin hangi metinlerden alındığına, yazar/çevirmenin kim olduğuna, metnin yayım tarihine ve örneğin nasıl bir bağlam içinde kullanıldığına ilişkin bilgi verilmemektedir. Bu bilgilerin eksikliği, yazarın verdiği kimi örnekleri değerlendirmeyi güçleştirmekte. "İyelik Sorunu (Sahip!)" başlığı altında verilen bir örneğe bakalım :

"Birkaç kişi bu görkemli ahlaki niteliklere sahip olabilir. [...]"

"Türkçesi: 'Birkaç kişide bu görkemli ahlaki nitelikler bulunabilir, [...]' [s.113]

Burada, her iki örneğin de duruma göre kullanılabileceği dikkatimizi çekiyor. Birinci örnekte yazarın "sahip" sözcüğünü seçmesi ola ki aynı metin içinde yazarın önerdiği ve eşanlamlı öteki sözcükleri sıklıkla kullanmış olmasındandır. Ya da yazar böyle bir kullanım la sözcüğü vurgulamak istiyor olabilir. Ayrıca, "duruma uygunluk" dışında çevirmenin/yazarın sözcük seçimindeki tercihi de, başka şeylerin yanısıra, göz önünde bulundurulabilir, belki. Bu ve benzeri noktaların aydınlığa kavuşabilmesi için elimizde tümce parçasından daha geniş bir metin ve metnin üretilmesine ilişkin başka bilgilerin olması gerekiyor. Yazar, "sahip" sözcüğünün kullanımını pek çok örnekle sunduktan sonra, görüşlerini şöyle belirtiyor:

Görüldüğü gibi "sahip" sorunu, Türkçe'deki iyelik anlatım olanaklarına sırt çevirmeye yol açmış. Üstelik bizi "olmak" gibi Türkçe'ye fazlaca yüklenen bir fiilden de kurtarmıyor. Kendi payıma, herhangi bir yararını göremiyorum. "Sahip" yaygınlığının başlıca nedeni, batı dillerinin yukarıda sözünü ettiğim etkisi altında, kolaycılığa kaçılması olmalı ("to have", "avoir", vb okullarda "sahip olmak", "malik olmak" diye öğretilmiyor mu?). [...]. [s.114].

Yazar, "sahip" sorununun "Türkçedeki anlatım olanaklarına sırt çevirmeye yol aç"tığını düşünüyor. Ancak, bu sözcüğün Türkçedeki kullanımına ilişkin elimizde sayısal bilgi olmadan, yalnızca kendi seçtiğimiz örnekleri ele alarak genellemeye gitmemiz ve böyle bir genelleme sonucu sözcüğün yararlı olmadığı sonucuna varmamız, Türkçenin söz varlığına zarar verebilir.

Bir başka örnek şöyle :

"yalnızca adil kullanımında yanlış yapmakla kalmayıp, aynı zamanda ..."

Bu kalıp da Türkçe'nin gereksiz yere kalabalıklaşmasına yol açanlardan. 'Kalmayıp' diyorsak, 'yalnızca'ya gerek kalmıyor. Bu 'yalnızca' korkarım 'not only ... but' taki (non seulement, vb.) 'yalnızca'dır ve yalnızca, 'kalmayıp' değil de 'değil' kullanıyorsak yerli yerindedir: 'Yalnızca adil kullanımında değil, iyelik kullanımında da yanlışlar yapıyor,' gibi. 'Kalmayıp' kullanımına olumlu örnek :

'[Çeviri] Öykünme sanatı da değildir, çünkü bir yapıtın düşüncelerini aktarmakla kalmaz, onu dönüştürür de'

('Onu'ya itirazım saklıdır !)' [s.121, vurgu yazara aittir].

Yazarın "Türkçe'nin gereksiz yere kalabalıklaşmasına yol aç"tığını düşündüğü bu kullanım da, yazarın önerdiği kullanımlar da Türkçede kullanılmakta. Örnekler bağlam içinde sunulmadığı ve metine/yazara ilişkin elimizde bilgi olmadığı için bu kullanımlar üzerine fazla bir şey söylemek mümkün değil.

İncelemenin genelinde dikkatimizi çeken, yazarın dile ilişkin mutlak doğrular olduğunu varsayarak örneklerini değerlendirmesi, İncelemede dilin zaman içinde değişebileceği, bu değişimde çevirinin önemli bir payı olduğu; çeviri yoluyla dilde görülen değişikliklerin her vakit olumsuz olarak değerlendirilemeyeceği vd. gözardı edilmiş. Verilen örnekler içinde Türkçenin yapısına uygun olmayanlar ya da bugünün normları doğrultusunda "yanlış" olarak değerlendirilebilecekler var, kuşkusuz. Ancak o durumda da verilen örneğin tarihine, kaynağına, yazarına, metnin amacına ilişkin bilgi verilmemiş ve örnek "yanlış" sayılamayacak başka örneklerle birlikte sunulduğundan inceleme ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak güçleşiyor. Yine de incelemenin çıkış noktasını oluşturan kuramsal çerçeveyi belirleyecek olursak, bu çerçevenin temelinde dile dural bir olgu olarak yaklaşan, amacını çeviri sürecini yönlendirmek olarak belirleyen, dilin, dili kullananla ve kullananın çevresiyle bağlarını gözardı eden vd. kuralcı bir tavırdan kaynaklandığını söyleyebiliriz: Kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı, kuralcı kuramların özünde bulunan kuralcılık. ¹¹

3.4 Suat Karantay, "Tennessee Williams ve Sırça Kümes"

Dergide, ÇEVİRİLMEMİŞ YAPITLARA ÖNSÖZLER üst başlığı altında çıkan bu yazıda, yazar, İngilizce bir oyunun Türkçeye yapılmış çevirisini ele alır. Yazıda önce oyun ve yazarı, çevirmen ve çevirisi hakkında kısa bilgilere ve kimi eleştirel görüşlere yer verilir. Sonra, bu bilgiler ışığında çeviri eleştirisi yapılır.

İncelemede, incelemenin kuramsal çerçevesine ilişkin doğrudan bilgi verilmemiştir. "Kaynakça" da bu konuya açıklık getirmemektedir. Yazar, çevirmenin genel çeviri tutumunu açıklamak için uzmanların birbirinden tamamen farklı bakış açısı benimseyerek kaleme aldıkları eleştirilerinden yaptığı alıntılarda yansız bir ifade

kullanmıştır [s. 125-126].¹² Bu nedenle, yazının temelini oluşturan kuramsal çerçeveyi anlayabilmemiz için metin-içi inceleme yapmamız gerekiyor.

Önce yazarın farklı çeviri yöntemlerine karşı genel tavrını belirleyici birkaç ifadeye değinelim. Yazar, tiyatrodaki başlıkların çevirisine ilişkin görüşlerini şöyle belirtir:

Tüm yazın türlerinde olduğu gibi tiyatrodaki başlıkların dikkatle çevrilmesi gerekir. Arthur Miller'ın 'All My Sons' adlı oyunu 'Bütün Oğullarım' ve 'Hepsi Ođlumdu' diye farklı biçimlerde çevrilmiştir. Birincisi sadık bir çeviridir; ikincisi oyunun içeriğine daha uygun, daha Türkçe bir başlıktır. J.M.Syng'e'in oyunu 'The Playboy of the Western World' Türkçe'ye sadık bir çeviriyle aktarılsa 'Batı İllerinin Oyuna Gelen Kiřisi' gibi bir başlık çıkar ortaya. Oysa çevirmen Saffet Korkut 'Babayiđiti' diye çarpıcı, içeriğe ters düşmeyen, güzel bir başlık seçmiştir. Ahmed Vefik Paşa, Molière'in oyunu 'Le Misanthrope'u 'Adamcıl' diye çevirmiştir. Bu, Osmanlıca açısından doğru bir başlıktır ama günümüz Türkçesi açısından değildir çünkü 'adamcıl' sözcüğünün Türkçe sözlükte karşılığı 'insandan ürkmeyen', 'insana sokulan'dır - oysa ilgili oyun kişisi insanlardan kaçan biridir [126-127].

Yukarıdaki alıntıda Arthur Miller'ın ve J.M.Syng'e'in ilgili oyunlarının başlıklarının çevirisine ilişkin belirtilen görüşlerden, yazarın çeviri yöntemlerini bir uça "sadık" çeviri, diğer uça "daha uygun", "daha Türkçe", "çarpıcı", "içeriğe ters düşmeyen", "güzel" çeviri olmak üzere iki kutupta değerlendirdiğini ve bu iki kutup arasında "sadık olmayana", "sadık olana" tercih ettiğini anlıyoruz. Molière'in ilgili oyununun çevirisine ilişkin belirtilen görüşlerden ise yazarın geçmişte yapılan çevirileri, çevirilerin yapıldığı zaman dilimi içinde değil, bugünün gözlemleriyle değerlendirme eğiliminde olduğunu anlıyoruz.¹³

İncelemenin konusunu oluşturan metnin çevirmeninin genel çeviri tutumuna karşı görüşlerini yazar, "Çeviri anlayışı bir uç durum oluşturan Yücel, çılın ama yer yer tadına doymulmaz çeviriler üretmiştir" [s.125], diyerek belirtmiştir. Bu sözler, yazarın, çevirmenin genel çeviri stratejisini beğendiğine işaret olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu saptama yukarıda oyun başlıkları çevirisi konusunda, yazarın "daha uygun", "daha Türkçe", "daha çarpıcı" [...] çevirileri "sadık" çevirilere tercih ettiğine ilişkin yapılan saptamayla da uyum halindedir. Kısaca, yazar kaynak metne tam sadakatle yapılan çevirileri değil, daha uygun, daha Türkçe, çarpıcı, içeriğe ters düşmeyen, güzel çevirileri tercih etmektedir. Ancak, eleştirinin konusunu oluşturan oyun çevirisine ilişkin genel görüşünü yazar şu sözlerle dile getirir :

Oyun çevirilerinde de aşırılıklara giden Yücel'in 'Bahar Noktası' adlı çevirisi onun özgül çeviri anlayışının da doruk noktasını oluşturur - 'Sırça Kümes' [...] çevirisi bir ölçüde 'daha ılımlı', 'daha kabul edilebilir' bir çeviridir [s.126].

Bu sözlerdeki anlam yukarıdaki bilgiler ışığında değerlendirildiğinde biraz bulanık: Yukarıdaki saptamaları esas alarak bu sözleri değerlendirecek olursak, yazarın sözkonusu oyunun çevirisini belki yeterince aşırı uça olmadığı için

beğenmediği gibi bir anlam çıkartabiliriz. Yukarıdaki saptamaları göz önünde bulundurmadığımızda ise, bu sözlerden, "[çevirmenin] özgül çeviri anlayışının [...] doruk noktasını oluştur[an]" 'Bahar Noktası' çevirisini yazarın "kabul edilebilir" çeviri olarak nitelendirmediği, 'Sırça Kümes' çevirisini ise 'daha kabul edilebilir' bulunduğu anlamını çıkartabiliriz.¹⁴ Burada belirtilen görüş ya kendi içinde ya da yukarıda alıntı yapılarak verilen görüşlerle çelişki halindedir. İncelemenin temeli oluşturan kuramsal çerçeveyi anlayabilmek için, sözkonusu metnin çevirisine ilişkin yazarın görüşlerine kısaca yer verelim.

Yazar, çeviri metin üzerinde yaptığı incelemede önce metnin başlığı üzerinde durur ve görüşlerini şöyle belirtir: "[çevirmenin] genel çeviri yaklaşımı [...] çevirilerine attığı başlıklara da yansır. 'Salozun Mavalı', 'Maksat Samimiyet', 'Sırça Kümes' Yücelce başlıklardır" [s.127]. Bu sözlerden, yazarın çevirmenin seçimine tepki duyduğu hissedilmekte. Yazar bu konudaki görüşlerini şöyle sürdürür:

'Menagerie' sözcüğünün Redhouse Sözlüğü'nde karşılığı 'yabanıl hayvanlar koleksiyonu'dur. Yücel'in başlıkta 'kümes' sözcüğünü kullanması aykırı düşmektedir oyunun içeriğine. Yücel 'Metis Çeviri' söyleşisinde şöyle savunur bu seçimini : 'Ev kümes gibi bir yer ve ben düşündüm ki sahneye konurken kümes mizansen de tutabilir. Sırça Kümes... Ana kartlaşmış tavuk gibi, kız bir piliç. Öbür horozlar geliyor. Yani daha tiyatral bir planda düşündüm' (s.16). Oyunun kişileri Laura, Amanda, Tom, Jim, hatta duvarda fotoğrafı asılı baba kapana kısılmış, çaresiz, kümese tıklmış tavuklara benzetilebilir. Öyle de olsa Yücel'in bu yorumunu başlığa yansıtmaya hakkı yoktur; ayrıca 'kümes' sözcüğü, bu şiir dolu başlığa ve oyunun bütününe hiç de uygun düşmez [s.127].

Yazar, çevirmenin açıklamasına ve bir anlamda başlık seçiminin içeriğe uygun düştüğünü kendisinin de kabul etmesine karşın yorumun başlığa yansıtılmasına karşı çıkmaktadır. Bu alıntıdan edindiğimiz bilgi, yukarıda yazarın çeviriye karşı benimsediği genel tavır konusunda edindiğimiz bilgiyle tamamen çelişmektedir. Burada yazarın aradığı özgün başlığa sadık üretilecek çeviridir.

Yazar çeviri üzerine yaptığı incelemeyi çeviriden yaptığı kimi alıntılarla sürdürür. Bu alıntılardan bir bölümü okura "yeterli aktarım" olarak sunulmaktadır. Bu aktarımları esas alarak yazar çevirinin "kabul edilebilir bir çeviri örneği sayılabi"leceğini söyler¹⁵ [s.127]. Yapılan alıntılarının yanında çeviriye ilişkin belirtilen görüşler şöyle : "biçem kaydırılmış"; "[çevirmen] ekinler arası farklılıkları gözeterek uygun bir kaydırmayla aktarmış"; [çevirmen] bu nedenle yadırgatıcı olmayan bir ad seçmiş [...]"; "[...] iyi bir seçim sayılmayabilir de"; "Dardanelles'in İngilizce'de 'Çanakkale Boğazı' anlamına gelmesi nedeniyle, [çevirmen] böyle adlandırmış"; "uygun görülebilecek bir kaydırma"; "sevimli bir karşılık"; ilginç bir karşılık sayılabilir"; "güzel bir seçim"; "okur ya da seyirci bu kaydırma nedeniyle Emily'nin Alman asıllı olduğunu anlamayacaktır, ama bu da pek önemli değildir" [s.127]. Bu alıntılardan sonra, yazar, tek tek değerlendirme yapmadan çeviriden bir dizi alıntı daha yapar. Bu alıntılara ilişkin görüşlerini yazar şöyle belirtir :

Ne var ki dil kullanımındaki aşırı rahatlık [çevirmenin] Williams şiirselliğini gözardı etmesine yol açıyor - oyunun o özgül havasını Türk okuru tadamıyor. Oyunun başkışısı Amanda sık sık düzeysiz bir dille konuşuyor. (Yücel'in 'Metis Çeviri' söyleşisindeki gerekçelere ne yazık ki katılamıyoruz). Çeviri öylesine yerleşmiş ki Tom Laura, Jim gibi adlar olmasa, okuduğumuz oyunu bizden bir yazarın sanacağız neredeyse. [...] [127-128].

Yazar bu alıntılardan sonra, çeviriye ilişkin görüşünü "çevrilmemiş" bir yapıt 'Sırça Kümes' ne yazık ki.." sözleriyle noktalar.

Kısaca, yazar çeviride genelde "daha uygun", "daha Türkçe" seçimleri tercih ettiğini belirtmekte; incelemeye temel alınan oyun çevirmenin "çılğın ama yer yer tadına doyumaz" çeviriler ürettiğini kabul etmekte; çevirmenin bu çevirisini çeviride sağlanan kimi "yeterli aktarımlar" nedeniyle "kabul edilebilir çeviri" olarak nitelermekte; ama bu çeviriye genelde "çevrilmemiş bir yapıt" olarak değerlendirmektedir. Buradaki çelişki, kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı kuralcı kuramların özünü oluşturan çelişkinin eleştiriyeye yansımından başka bir şey değildir.

3.5. Berna Sevil, "Karaağaçlar Altında"

Bu yazı dergide ÇEVİRİ ELEŞTİRİLERİ üst başlığı altında çıkan tek yazıdır. Yazıda 1945 yılında yayımlanan bir çeviri oyun eleştirilmektedir. Yazının kuramsal çerçevesi açık olarak belirtilmemiştir. Ancak inceleme sırasında genelde oyun çevirisine ilişkin yapılan alıntılar ¹⁶ ve incelemenin konusu olan çeviri oyuna ilişkin eleştirimin görüşleri yazının kuramsal çerçevesini anlamamızı sağlar nitelikte.

Yazıda incelemenin amacı şöyle belirlenmiştir:

Bu yazıda dil düzeyinin yanı sıra, ekinsel farklılıklardan doğan çeşitli çeviri sorunlarına, yanlış çeviri diye nitelenebilecek örneklere, sahne diline uygun düşmeyen bazı sözcük kullanımına, eğretilmelerin çevrilmesine ilişkin sorunlara da değinilecektir [s.129].

Bu sözlerden, eleştirimin özgün metnin ve çeviri metnin iki ayrı dil ve iki ayrı kültürde üretildiğinin bilincinde olduğuna anlıyoruz öncelikle. Çevirinin özüne ilişkin doğru ve önemli olan bu saptama doğrultusunda incelemede çeviri çözümleri üzerinde durulacağını bekleyebiliriz. Ancak eleştirimin, çeviriye ilişkin bu önemli saptamasına karşın, eleştirisini "dil" ve "ekinsel farklılıklardan doğan " çeviri "sorunları" ve "yanlışları" üzerinde yoğunlaşarak sürdürceğini belirtiyor. Yani bu eleştiri sorun-ağırlıklı bir eleştiri olacaktır.

Eleştirimin genelde oyun çevirisine ilişkin uzmanların görüşlerine de yer verir yazısında. Yapılan alıntılarda şu görüşler üzerinde durulmuştur :

[..] çeviri metinde yer alan sözcük ve tümcelerin sessel niteliğinin , kaynak metinde yer alan seslerin anlam ve çağrışım gücünü aynı düzeyde koruyabilmesi gerekir. (Frajnd:329) [s.129].

Eleştirmenin yazısında bu alıntıya yer vermesi, onun, çevirinin çıkış noktasını oluşturan kaynak metni varsayımsal bir yapı olarak değil, çeviriye aynen yansımaları beklediği bir yapı olarak ele aldığına işaret edebilir. Eleştirinin konusunu oluşturan oyunda kullanılan ve "standart İngilizce kalıpların[a]" uygun olmayan dilin çeviriye aktarılmasına ilişkin ise eleştirmen aynı uzmanın şu görüşlerine yer verir yazısında :

[...] iki farklı konuşma biçimi arasındaki ilişki, daima belli bir anlam ifade etmektedir. Bu biçimlerden her birinin, belirli bir insan topluluğuna ilişkin , kendine özgü çağrışımları bulunmaktadır. Bu da salt bir konuşma biçimi değil, bu insanların yaşama ve düşünce biçiminin dışavurumudur aynı zamanda. Bu konuda izlenen yöntem, genelde erek ekinde farklı bir lehçe saptayarak bunu, özgün metinde var olan lehçe ile eşdeğer olabilecek bir biçimde kullanmaktır. (Frajnd:330) [s.130].

Bu alıntıdan uzmanın, özgün metindeki söz konusu dil özelliğinin çeviride erek kültüre uygun düşecek ve kaynak metinle "eşdeğer" olabilecek bir biçimde aktarılmasını uygun gördüğünü anlıyoruz. Yani uzman için kaynak metin özelliklerinin erek metine yansımaları önem taşıyor. Ancak bu görüşün ne çevirmenler ne de eleştirmenler için yeterince bilgilendirici olmadığı da açık. Doğal olarak eleştirmen de uzmanın bu görüşünü sorguluyor:

[...] bu eşdeğerliği sağlayabilmek pek de kolay olmasa gerek. Bir Sivashlı'nın, Trakyalı'nın ya da Karadenizli'nin özgül dili , O'Neill'in çiftlik dışında bir yaşam tanımayan, sürekli gökyüzüne bakıp uzaklarda, erişilemeyecek bir yerlerde güzel şeylerin olduğunu hayal eden, kısır bir döngü içinde sıkışıp kalmış basit insanların anlatmakta yetersiz kalacaktır. Bu konuda [çevirmen] yalın, standart bir Türkçe kullanmakla yetinmiş [130].

Bu sözlerden eleştirmenin özgün metinde kullanılan "özgül dilin" çeviriye aktarılamayacağını düşündüğü anlamını çıkartabiliriz. Kısaca, yukarıda görüşünü alıntılattığımız uzman böyle bir "özgül dil kullanımının" erek kültüre uygun ve kaynak metinle "eşdeğer" olabilecek bir biçimde çeviriye aktarılmasını uygun gördüğünü, eleştirmen ise aktarımın uzmanın önerdiği biçimde gerçekleşebileceğinin pek mümkün olmadığını söylemektedir. Biz, bu görüşler altındaki kuramsal çerçeveyi betimleyecek olursak bu çerçevenin her iki durumda da çeviri sürecini yönlendirmeyi amaçlayan, kuralcı kaynak-odaklı kuramların oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Kaynak metin/çeviri metin karşılaştırması sırasında eleştirmenin kullandığı ve onun çeviri değerlendirmesini yansıtan ifadeler ise şöyle: "Fazla sakıncalı olmamakla birlikte Amerikalılar'ın sucuk demedikleri de göz önüne alınarak 'domuz pastırması' denilebilirdi"; "İnşallah' sözcüğü Müslümanlara özgü bir deyiş olduğundan kullanılmasa yerinde olurdu"; "Bu örnekte de salt İslam dinine özgü bir deyiş var -'şükran günü' olarak çevrilebilirdi"; "Hava tutturmak' bütünüyle Türk diline özgü bir söyleyiş biçimi"; " Çevirmen oyunun başkışilerinden birini Türk toplumuna mal etmeye çalışmış - çeviriye aksatan bir kullanım"; [...]. [s.13-131]. Bu ifadelerden eleştirmenin çeviride erek dil, erek kültür özelliklerinin göz önüne alınmasını oyunun

yerleştirilmesi olarak değerlendirdiğini ve buna karşı çıktığını anlıyoruz. Bu tavır da kaynak-odaklı, kuralcı, süreç ve sorun ağırlıklı kuramların eleştiriye yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ancak, eleştirmenin eğretilme çevirisine ilişkin görüşleri biraz farklı. Eleştirmen özđün metindeki eğretilmelerin çeviri metinde "eşdeğer [..] eğretilme" ile karşılanmasını "en iyi çözüm" olarak değerlendirmekte. İngilizce bir eğretilmenin karşılığı olarak çeviride kullanılan "Karşılığını da alırlar" ifadesini eleştirmen şöyle değerlendiriyor : "[Çevirmen] eğretilmeyi, Türkçe'de başka bir eğretilme bularak değil de anlamı karşılayarak çevirmeye çalışmış; ancak 'karşılığını almak' olumsuz bir durum değil; 'yaptıklarının karşılığını almak' anlamında olumlu bir kullanım. Oysa 'dişediş dövüşürüz onlarla' denebilirdi" [s.131]. Yani "dişediş dövüşürüz" ifadesi veya benzer erek kültüre özđü ifadeler kullanıldığında metnin yerleşmeyeceğini düşünüyor eleştirmen. Bu görüş yukarıdaki görüşlerle çelişkili. Eleştirmen özel adların çevirisinin de çevirmeni "zorladığı" görüşünde. İçinde "Samson" özel adı geçen bir kullanımın "Sen pehlivansın değil mi?" olarak yapılan çevirisini eleştirmen şöyle değerlendirir: "Samson" adı güçlülüğü simgeler İngilizce'de. Ancak 'pehlivan' sözcüğünün salt Türk ekinine ait olduğu düşünülürse burada yapılan seçim yanlıştır." [s.131]. Bu değerlendirmelerini bir bütün olarak ele aldığımızda eleştirmenin çoğunlukla kaynak metin verilerine, zaman zaman da erek dile önem vererek yaptığı değerlendirmenin temelinde süreç-ağırlıklı, kaynak-odaklı, kuralcı kuramların olduğunu söyleyebiliriz.

Çevirinin 1945 yılında yapıldığını metinde belirttiği halde eleştirmen, çevirmenin "bazı yerlerde eski, sahne dilini zorlayan sözcükler kullan[dığına]" değiniyor [s.129]. Yani, çeviri metin bugünün dili esas alınarak ve bugünün normlarına göre değerlendirilmektedir. Bu da tarihselliği ve devingenliği göz ardı eden kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı, kuralcı kuramların bir özelliğidir. Eleştirmen, yukarıda özetleyerek verdiğimiz değerlendirmelerinden şöyle bir sonuç çikartır eleştirisinde :

Genelde [çevirmen]in titiz bir çalışma yaptığı söylenebilir. Ancak çevirinin yeniden ele alınıp bazı düzeltmeler yapılması dile canlılık ve doğallık kazandırılması gerekir. [Çevirmenin] bütününüyle koyu bir lehçeyle yazılmış bu oyununu çevirmekte gösterdiği yürekliliği de kutlamak gerekir. Bir de çevirinin 1945 yılında yapıldığını anımsarsak, [çevirinin] yeterli 17 bir çeviri olduğu sonucuna varabiliriz [s.131]. [Not bana aittir].

Eleştirmenin metin-içi sürdürdüğü incelemeyen ve yaptığı değerlendirmelerden böyle bir sonuca nasıl vardığını anlamamız oldukça güç. Çeviriye getirilen eleştirilerle, varılan sonuç arasındaki çelişkiyi de belki eleştirmenin temelini oluşturan kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı ve kuralcı kuramlara bağlayabiliriz.

4. Sonuç ve Öneriler

Yukarıda, *Metis Çeviri* dergisinin 9. sayısında yayımlanan ve içinde eleştirel görüşlere yer verilen 5 yazı üzerinde çeviri eleştirisi normlarını betimlemek amacıyla yaptığımız incelemede, bu yazıların temelini kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı ve kuralcı kuramların oluşturduğunu saptadık.

Bu sonuç bize (tabii elimizdeki bütüncüyle sınırlı olarak) yüzyıllar boyunca çeviri dünyasını boyunduruğu altında tutan ve genel özelliği kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı olarak belirlenen kuralcı kuramların eleştirilenler üzerinde doğrudan etkili olduğunu göstermektedir. "Kuram" sözcüğünün sözlük anlamında dahi kuramın kuralcı özelliğine koşut olarak betimleyici özelliği üzerinde durulduğu [krş. Kısım 2] ve yaklaşık 20 yıldır çeviri kuramı alanında kuramın bu betimleyici özelliği üzerinde kapsamlı çalışmalar yapıldığı halde, eleştirilenler eleştirilerini özünü "çelişkili" kuralcı kuramların oluşturduğu paradigmanın çizgisinde yapmışlardır. Bu durumun ne oranda yaygın olduğunu anlamak için daha geniş bütünceler üzerinde inceleme yapılması gerekmektedir. Ancak biz elimizdeki sonuçları esas alarak çözüme yönelik bazı önerileri burada sunabiliriz.

Eleştiri tarihimize bir göz atacak olursak, ülkemizde eleştirinin oluşumunda ve yaygınlaşmasında çeviri eleştirisinin çok önemli bir yeri olduğunu görürüz. Hatta ülkemizde eleştirinin uzun yıllar sadece çeviri ile beslendiği görüşü oldukça yaygın. Ancak, gördüğümüz kadarıyla eleştiri yazılarının temelini eleştirel bilincin oluşmasına katkıda bulunacak, çeviri kuramlarının sorgulandığı bir yapı oluşturamamaktadır. Bu yazıların temelini böyle bir yapının oluşturabilmesi için çeviri kuramlarının ayrıntılı olarak incelenmesi, sorgulanması, çeviri eleştirisine yansiyacak yönlerinin belirlenmesi, gerektiğinde yeni varsayımların üretilmesi, yani kuramların oluşturulması gerekmektedir, kanımca. Bu çalışmalar yapıldığı takdirde farkına varmadan benimsediğimiz ve hepimizde izlerine rastladığımız kemikleşmiş bir paradigmanın çevirinin her alanına yansıyan çelişkili görüşlerinden belki kendimizi kurtarabiliriz. Ancak eleştirel bilincin oluşmasında temeli hazırlayacak bu çalışmaların eleştiri yazılarında başlamasını beklemek gerçekçi olmaz. Bu çalışmaların bir "laboratuvarında", bir üniversite "laboratuvarında" yapılması gerekir. Gerekli olan bu alt yapı nasıl oluşur ?

Ülkemizde üniversite düzeyinde çeviri eğitimine geçmemizin yalnızca on yıllık bir geçmişi var. Bu on yıl içinde açılan sınırlı sayıda çeviri bölümlerinde sunulan eğitimin amacı nitelikli yazılı ve sözlü çevirmen yetiştirmek. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan programlarda uygulamalı derslerin yanısıra kuramsal başka derslerle birlikte "Çeviri Kuramı", "Çeviri Eleştirisi" gibi derslere de yer verilmekte. Ancak ağırlık noktası uygulama olarak belirlenen bu bölümlerde sunulan birer dönemlik "kuram", "eleştiri" gibi derslerde kuramların etraflıca sorgulanabileceğini, yeni varsayımların üretilebileceğini, vd., kısaca bu derslerin eleştirel bilincin oluşmasına doğrudan katkıda bulunabileceğini düşünmek pek çok nedenle inandırıcı değil. Sorgulayıcı bir üslup tam olarak benimsense bile, bu derslerde ancak bu bölümlerin alanı olan uygulamalı alanın, betimleyici ve kuramsal alanlarla ve bu alanların çeviribilimle bağları kurulabilir. Bu bağların kurulması, eleştirel bilincin oluşması için gerekli olan çalışmaların başlangıç noktasını oluşturabilir. Ama eleştirel bilincin oluşmasında yeterli olamaz. Bu konuyu etraflıca ele alabilmek için uygulama ağırlıklı çeviri bölümlerinin yanısıra, çeviri kuramlarının büyüteç altında incelenebileceği, sorgulanabileceği; kuramların temelini oluşturacak varsayımların üretilebileceği ve sınanabileceği; yalnızca çeviri tarihine değil, aynı zamanda

çeviribilim tarihine her yönüyle ışık tutacak kapsamlı araştırmaların yapılabileceği; çeviribilim felsefesine doğru adımların atılabileceği. kısaca ilginin çeviribilimin alt alanlarından üst alanlarına çevrildiği [krş. Bengi,1992c:21,22,24] ÇEVİRİBİLİM 18 bölümlerinin kurulması gerektiğine inanıyorum. Ülkenin gereksinimine cevap verebilmek için belki öncelikle doktora programıyla başlayacak ama doktora programına koşut olarak lisans ve yüksek lisans programlarının da kurulmasıyla derinlik ve bütünlük kazanacak olan bir bölüm. Böyle bir bölümde yapılacak çalışmalar yalnızca ülkemizde eleştirel bilincin oluşmasına değil, aynı zamanda alanlarını uygulamalı çeviribilim olarak belirlemiş olan genç çeviri bölümlerinin sağlam temeller üzerine oturmasına da doğrudan katkıda bulunacaktır.

NOTLAR

1. Bu yazıda "eleştirel bilinç" ve "eleştiri" terimleri aynı anlamda ve değiştirilerek kullanılacaktır.
2. Eleştiri normlarını betimlemek, eleştiri normlarını yeniden kurmak üzere eleştirileri temel alarak yapılan çalışmalar yansız olarak yapılabileceği gibi, sorgulayıcı bir üslupla da yapılabilir. Bu yazıda, böyle sorgulayıcı bir üslup benimsemiştir. Bu nedenle, metin içinde yer yer üst-eleştiri ifadesi de kullanılmıştır.
3. Bu incelemede yabancı dilden yapılan alıntıların çevirileri, aksi kaynakçada belirtilmediyse, bana aittir.
4. Kuralcı ve betimleyici kuram terimlerinin tanımı ve bu konuda terim düzeyinde sürdürülen tartışma için krş. Bengi 1992b: 3.5.2; 3.8].
5. Bu kısımda Őir Çevirisi için Bir Yöntem Önerisi başlığıyla yayımlanacak olan bir başka çalışmamdan yararlandım. Sözkonusu çalışma henüz yayımlanmadığı için kaynakçaya alınmamıştır.
6. Kuralcı ve süreç-ağırlıklı kuramlar, ağırlık noktaları ister kaynak, ister erek olsun, çeviribilim terimiyle açıklayacak olursak, kaynak-odaklı kuram özelliği gösterirler. Yani, çevirmene erek dil/metin/kültür/dizge özelliklerini önplana alarak çeviri yapmasının önerildiği kuralcı ve süreç-ağırlıklı kuramlar,ifadeyi teknik terim olarak kullanacak olursak, erek-odaklı doğıl kaynak-odaklıdır. Bu gibi kuramları zaman zaman erek-odaklı olarak nitelemekteyiz. Ancak bu yalnızca süreci yönlendirmeyi amaçlayan kuralcı kuramın ereği vurguladığı anlamına gelmektedir. Yani böyle bir kullanımda "kaynak-odaklı" ifadesi teknik terim olarak ve "erek-odaklı" ifadesi de düz anlamıyla kullanılabilir. Bugün çeviribilimde "erek-odaklı" ifadesini teknik terim olarak kullandığımızda ise kuramda vurgunun süreçten ürüne; sorundan çözüme; durallıktan devingenliğe; eğsüremden artsüreme; kuralcılıktan betimleyiciliğe kaydığını anlarız. Bu nedenle, metin içinde kavramsal bulanıklığa yol açmamak için Cicero ve Horace'ın kurama işaret eden bu çalışmalarında dikkat her ne kadar erek üzerindeyse de ekonomik bir ifade olan erek-odaklı ifadesi kullanılmamış, açılımı yoluna gidilmiştir. Bu durum dikkatlerin erek üzerinde yoğunlaştığı öteki kuralcı, kaynak-odaklı ve süreç-ağırlıklı kuramlar için de geçerlidir [Kaynakodaklı ve erek-odaklı kuram tanımları için krş. Bengi 1992b:3.3].
7. Burada gönderme sözkonusun kitabın 1982 baskısına yapılmıştır. Ancak kitap ilk kez 1969 yılında çıkmıştır. Kuralcı kuramların etkilerini yaygın olarak gösterdikleri yıllar

- bağlamında aşağıda yapılan genellemelerde bu kitabın 1969 yılında basıldığı gözönünde tutulmalıdır.
8. Ereğ-odaklı çeviri kuramı terimi için krş. Bengi 1992b:3.3 ve bu yazıda Not 6.
  9. Burada dökümü yapılan yazılardan yalnızca biri dergide "Eleştiri" üst başlığı altında çıkmıştır. Öteki yazılar başka üst başlıklar altında yayımlanmıştır. Ancak, incelemenin temelini oluşturan bu yazıların hepsinde eleştirel görüşlere yer verilmiştir. Bu nedenle de sözkonusu yazılar incelemeye alınmışlardır. Bu yazıların hangi üst başlıklar altında yayımlandıkları ve nedenleri üzerine yapılacak bir araştırma eleştirmenlerin eleştiri normlarından çok derginin eleştiri normlarını ortaya çıkarmada yararlı olabilir. Böyle bir çalışma için bkz. Dizdar,1992:124-134. Yukarıda belirtildiği gibi, bu yazıda yalnızca içinde eleştirel görüşlere yer verilen incelemeler ele alınmaktadır. Ancak, aynı sayıda çıkan söyleşiler de şöyleşiyi yapanların ve şöyleşiyeye katılanların eleştirel görüşlerine ışık tutmaktadır. Bu konuda yapılan bir inceleme için bkz. Bahadır,1992:115-123.
  10. Aksî belirtilmedikçe alıntı içindeki vurgu bana aittir.
  11. Bu yazıda "uygulama" üzerinde durulmuştur. Uygulamalı çalışmalarda "kuralcı" olmak kaçınılmaz. Özelliklerini betimleyici, dizgesel, ürün-odaklı, tarihsel vd. olarak belirlediğimiz ereğ-odaklı çeviri kuramı çerçevesinde sürdürülen uygulamalı çalışmalarda da kaçınılmaz olarak kuralcı oluyoruz. Ancak bu kuralcılık betimleyici alanda yapılan çalışmaların sonucunu değerlendirdikten sonra günün normlarını göz önünde bulundurarak (uyum göstererek ya da karşı çıkarak) uygulanan bir kuralcılıktır. Kaynak-odaklı, süreç-ağırlıklı, kuralcı kuramlar ise "doğru" ve "yanlışlar"ı mutlak değer olarak sunmakta. Bu incelemenin kaynak-odaklı ve kuralcı olarak değerlendirilmesinde bu noktanın dikkate alınması gerekiyor. 12. Burada sözü edilen (üst)eleştiri yazıları için bkz. Paker,1983: 131-139 ve Doltaş,1988:134-143.
  13. Adamcıl sözcüğü yazarın da belirttiği gibi "misanthrope" sözcüğünün tam karşılığıdır. Sözcüğün karşılığının bugünkü Türkçe Sözlük'te "insandan ürkmeyen", "insana sokulan" olarak verilmiş olmasının ne Ahmed Vefik Paşa üzerinde ne de bugünün okuru, araştırmacısı üzerinde bağlayıcı etkisi vardır. Sözcüğe yalnızca eski tarihli sözlüklerde değil, günümüzde basılan kimi sözlüklerde de "misanthrope" karşılığı olarak yer verilmektedir. [eski sözlükler içinde örn. bkz. Güntekin vd., (tarih belirtilmemiş, giriş misanthrope), Cilt II:880; yakın tarihli sözlükler içinde örn. bkz. Alkım vd.,1974:12 (giriş adam altında adamcıl); İz vd.,1960:275 (giriş misanthrope,-ist). Bu nedenle yazarın değerlendirmesi bugünün gözlükleriyle bile sınırlı bir değerlendirmedir.
  14. Metinde kabul edilebilir ifadesi (ve daha ılımlı ifadesi) tırnak içinde yazılmıştır. Kaynağa gönderme yapılmamıştır. Bu nedenle sözkonusu ifadenin teknik terim olarak mı yoksa düz anlamıyla mı kullanıldığı, teknik terim ise hangi anlamda kullanıldığı açık değildir. Bu terimin farklı anlamları için krş. Bengi, 1992:3.9.2 ve Not 25.
  15. Burada da "yeterli aktarım" ve "kabul edilebilir çeviri" ifadeleri açıklanmamıştır. Günümüzde "yeterli çeviri" ve "kabul edilebilir çeviri" ifadeleri düz anlamlarının dışında teknik terim olarak ve farklı anlamlarda kullanıldıkları için, terimlerin tanımlanması okur için önem taşımakta [Krş. Not.14].
  16. Metin içinde oyun çevirisine ilişkin Malcolm Griffiths ve Marta Frajd adlı araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Metne ekli "Kaynakça"da Griffiths alıntısı ile ilgili döküm verilmiştir, ancak Frajd'la ilgili döküm yoktur.

17. Burada kullanılan "yeterli" sözcüğüne ilişkin herhangi bir kaynak verilmemiştir; kavram tanımlanmamıştır. Eleştiride dile getirilen ve genelde eleştirmenin çeviriye ilişkin olumsuz görüşlerini yansıtan ifadelerden, "yeterli" sözcüğü'nün teknik terim olarak değil sözcüğü'nün düz anlamıyla kullanıldığını zannediyorum [krş. Not 15].
18. Burada vurgu kurulması istenen bölüme verilecek addan çok, bölüm programının içeriği üzerindedir. Amacını nitelikli yazılı ve sözlü çevirmen yetiştirmek olarak belirleyen bir bölümün adını "Çeviribilim Bölümü" olarak belirlemesi (ya da değiştirmesi), bu yazıda sözü edilen sorunu çözemez.

KAYNAKÇA

- Alkım, U. Bahadır vd. 1974 *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*. İstanbul: Redhouse Press.
- Alpay, Necmiye 1989 "Türkçe Okurken, İki Bir ...", *Metis Çeviri*, 1989 Güz, 9:112-123.
- Bahadır, Şebnem 1992 "Metis Çeviri'de Yayımlanan Söyleşiler Üzerine", *Metis Çeviri*, 1992 Yaz/Güz,20-21:115-123.
- Bassnett-McGuire, Susan 1980 *Translation Studies*. London and New York: Methuen.
- Bengi, Işın 1990a "Çeviri Bir Süreçtir.. Ya Çeviribilim ?", *Argos*, Kasım 1990, No.27:137-142.
- _____ 1990b "A Re-Evaluation of the Concept of Equivalence in the Literary Translations of Ahmed Midhat Efendi." (Yayımlanmamış doktora tezi.) Ankara : Hacettepe Üniversitesi.
- _____ 1992a "Üniversite Düzeyinde Çeviri Eğitimi Üzerine Gözlemler ve Yazılı Çeviri Dalında Bir Yüksek Lisans Programı Önerisi", *Metis Çeviri*, 1992 Bahar:19, 44-55.
- _____ 1992b "Çeviribilim Terimleri Sözlüğüne Doğru", *Metis Çeviri*, 1992 Yaz-Güz, 20/21:156-197.
- _____ 1992c "Çeviribilimde 'Bütünleyici Bir Yaklaşım' üzerine Eleştirel Görüşler ve Öneriler", *Varlık*, 1992 Temmuz, 1018:18-25.
- Dizdar, Dilek 1992 "Metis Çeviride Çeviri Eleştirisi", *Metis Çeviri*, 1992 Yaz/Güz,20-21:124-134.
- Doltaş, Dilek 1988 "Yazın Çevirisine Farklı Bir Bakış: Esnek Aktarımın Sınırları", *Metis Çeviri*, 1988 Kış, 2:134-143.
- Eren, Hasan vd. 1988 Türkçe Sözlük (1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Güntekin, Reşat Nuri vd. (*) *Franızca - Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu*. İstanbul, Kanaat Kitabevi (Cilt II).
- İz, Fahir and H.C. Hony 1960 *English - Turkish Dictionary*. Oxford at the Clarendon Press.
- Karantay, Suat 1989a "Türkiye'de Oyun Çevirisi Tarihine Kısa Bir Bakış", *Metis*

- Çeviri. 1989 Güz, 9:87-91.
- _____. 1989b "Tennessee Williams ve Sırça Kümes", *Metis Çeviri*, 1989 Güz, 9:124-128.
- Nida, Eugene A. & Charles R. TABER 1982 *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E.J. Brill.
- Özkardeş, Azmi 1989 "Sözlüksel Uyumluluk Bağlamında 'Masa da Masaymış Ha!'", *Metis Çeviri*, 1989 Güz, 9:105-111.
- Paker, Saliha 1983 "Çeviride 'Yanlış/Doğru' Sorunu ve Şiir Çevirisinin Değerlendirilmesi", *Yazko Çeviri*, XIII, 131-139.
- Procter, Paul vd. 1981 *Longman Dictionary of Contemporary English*. Great Britain : Longman Group Ltd.
- Sevil, Berna 1989 "Karaağaçlar Altında", *Metis Çeviri*, 1989 Güz, 9:129-131.
- Snell-Hornby, Mary 1988 *Translation Studies. An Integrated Approach*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Toury, Gideon 1980 *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv University, The Porter Institute for Poetics and Semiotics.
- _____. 1985 "A Rationale for Descriptive Translation Studies", *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*. Der. Theo Hermans. London and Sydney: Croom Helm, 16-41.

(*) Tarih belirtilmemiştir.